

Welcome to Egypt

VISSZHANG - LVI. évfolyam, 9. szám, 2012. március 2.

A költészet klasszikus ingerterületeinek formaelvekkel is összefüggő feltérképezése ókori hagyományokra megy vissza, és hosszú ideje főként az oktatás tartja életben. A költő, ha emelkedett tárgyat keres, válogathat a szerelem, a halál, a magány, a természetleírás, a vallásos és a patrióta érzelmek között, esetleg keverheti is őket. Ha unalmas magyartanár módjára járnánk el, a hazafias költészet alsóbb stílusrétegében kereshetnénk a politikai költészet helyét. Abból indulhatnánk ki, hogy ezek a témák többé-kevésbé folyamatosan jelen vannak az irodalomban, és a több évszázados tanításnak köszönhetően ez a felosztás kiszakíthatatlanul beleépült az olvasói befogadást irányító szabályrendszerekbe is. Az unalmas magyartanároknak sok mindenben igazuk szokott lenni, csak éppen a lényegben tévednek. Ahogyan a szerelem, a magány vagy halál az emberi egzisztencia alapténye, úgy a politikum is az, mégpedig két okból. Egyrészt azért, mert az irodalom minden korban társadalmi-politikai képződmény, másrészt azért, mert a személyiség is az. A „test” és az „egzisztencia” kategóriája a születés pillanatától kezdve normatív kategóriáknak van alárendelve, amelyek a társadalmi kommunikációban képződnek, és eredendően politikai jelentéseket hordoznak. Ilyen normatív kategória a nem, a származás, a család, a jogrend, amelyekhez erősen szabályozott gyakorlatok tartoznak. A politikai beszéd tehát nem a kiválasztható megszólalásformák egyike, hanem nyelv, amely leolvashatóvá teszi azokat a jelentéseket, amelyeket a társadalmat irányító normatív kategóriák születésétől fogva ráírnak a személyre. A politikum tehát az irodalom egyik legátfogóbb aspektusa, amely magában foglalhatja a fent említett ingerterületek mindegyikét.

A magyar irodalmi hagyomány azonban nem így tekint a politikum és az irodalom kapcsolatára. Ezt a kapcsolatot alkalmoszerűnek, esetlegesnek véli. Úgy látom, hogy a frissiben kibontakozott vita, amely néhány jó vagy rossz vers megjelenését követte, ugyancsak ezen a feltevésen alapszik. Jóllehet a vitában részt vevők többsége tapintatosan elkerülte a szóban forgó versek értékelését, annyi bizonyos, hogy a felfogás alapján a versek értékskálája a propagandaeszköztől a verses publicisztikán át az antológiákba való hazafias költeményekig terjed, amelyek akár műfajt is teremthetnek, ahogyan műfajt teremtett A walesi bárdok vagy az eleve rájátszásként íródott Egy mondat a zsarnokságról. [Előzmények: Bán Zoltán András–Radnóti Sándor: A magyar politikai költészetéről, *ÉS*, 2011/46., nov. 18., Térey János: Kedves Sándor és Zoltán, *ÉS*, 2011/47., nov. 25., Elek Tibor: A létező magyar politikai költészetéről, *ÉS*, 2011/48., dec. 2., Nyilas Atilla: Hozzászólás a Búcsúlevélhez, *ÉS*, 2011/49., dec. 9., Bazsányi Sándor: Hogy itt mi megy, nagymama – az alázúduló vörösizsapban..., *ÉS*, 2012/1., jan. 6., Kálmán C. György: A politikai olvasásról, *ÉS*, 2012/2., jan. 13., Bárány Tibor: Miért nincs magyar politikai költészet, ha egyszer van?, *ÉS*, 2012/5., febr. 3., Margócsy István: Hányféle velszi bárdok?, *ÉS*, 2012/7., febr. 17. – a szerk.]

Teljes mértékben indokoltnak tartom, hogy Margócsy István az utóbbi vers kapcsán a magyar „politikai líra” hatalomfelfogásában rejlő problémákat érintette. Jóllehet az elmúlt évtizedek értelmiségi közbeszéde másról sem szólt, mint a hatalom megoszlásáról és birtoklásáról, a hatalom fogalmáról szóló reflexiók fájdalmasan hiányoztak ebből a diskurzusból. A magyar politikai költészetre a legnagyobb hatást minden bizonnyal a populizmus zsenije, Petőfi gyakorolta. Tekintettel arra, hogy a legtartósabbnak bizonyuló közösségi identitásforma, a nemzeti identitás nyelvét és szimbólumait elsősorban a XIX. századi irodalom, főképp a kor „hazafias” és „politikai” költészete termelte ki, ez az irodalom felbecsülhetetlen erővel befolyásolta modern politikai tudatunkat is. E hagyomány számára a hatalom homogén, totális, felülről lefelé szerveződő és idegen, a közösséggel szemben bevethető represszív eszközök egyedüli birtokosa. A költő ebben a szimbólumrendszerben az a bátor atléta (csak férfi lehet!), aki a szónoki beszéd

képességével felvértezve bátran szembeszáll e hatalommal, igazát a nemzet lelkének és jobb részének néma szolidaritásából merítve. Ez a hatalomszemlélet a kolonizált nemzeteket szokta jellemezni, és alkalmas arra, hogy a kolonizált léthez fűződő közösségi tudatot akár hamis tudatként is fenntartsa.

Ehelyütt nem térek ki arra, milyen más hatalomfogalmak kialakítására van lehetőség, csupán megjegyzem, hogy XX. századi történelmünk politikai formációinak vagy éppen a ma tapasztalt hatalommegoszlás leírásának megalapozására is alkalmasabbnak tűnik Foucault diszkurzív elmélete. Inkább arra utalok, hogy az elmúlt évtizedekben Petri György és főleg Orbán Ottó kései költészete fontos kezdeményezéseket tartalmazott arra, hogy politikai líránkban a populizmus modellje mellé, amely unostalan aláhanyatlik a verses publicisztikába, odaállíthassunk egy olyan modellt, amely a politikumot egzisztenciális meghatározottságként, a politikai beszédet pedig egzisztenciális felismerésként teszi értelmezhetővé. És ez a modell sem előzmény nélküli, főként ha Aranyra gondolunk. Lehet, hogy részben mások a magyar irodalom legfontosabb 'politikai költeményei', mint amelyeket többnyire emlegetni szoktunk.

Orbán Ottó kései verseiben sosem esik abba a hibába, hogy egy totális hatalommal küzdve magát is ilyen totális hatalommá avassa. Nem ő kívánja létrehozni a politikai jelentéseket, ahogyan legnagyobb hatással utoljára Illyés tette, hanem leolvassa azokat a jelentéseket, amelyek egy adott pillanatban pszichés-testi tudatán, eleve politikaiként meghatározható személyes egzisztenciáján és az általa gondozott költészeti hagyományon együttesen kicsapódnak. Ez a személyes egzisztencia természetesen mindig egyedi, nem képvisel senkit, nem hogy valamiféle általánosságot, de még egy véleményközösség nézeteit sem, mert hiszen a vers nem vélemény.

Nézzük például Orbán Ottó *Az egyiptomi rabság* című versének utolsó szakaszát. Aki itt beszél, annak a klasszikus vershagyomány kölcsönöz hangot. Ám e hagyomány, az idő testtelen áramlásának olvasható nyoma, darabjaira törik a megszólalás pillanatában. Miért? Mert a ma, a jelen pillanat mindig törés az időben. A dolgok az ismétlődésben mindig máshol és másképpen vannak, így az aktuális jelentés mindig csak a korábbi jelentések megtörése lehet. És ha valóban ez a mozgás teremti a megszólalót, akkor nem ő szüli a közös jelentéseket, hanem csak bábája a születésnek. Aki így beszél, a hagyomány felől nézve is politikai szubjektum. A politikai költészet igazi problémája a 'mi', a közös megképzése. Az 'én' anélkül változhat Orbán Ottó versében 'mi'-vé, hogy a beszélő erőszakot tenne a hallgatóján: „Ó szabadság, ezüst hal a harsogó patakban! / Láttalak elvillámlani, föl-le bukni a habban, / s halottam dübörögni testtelen áramlást, az időt is, / az üres patakágyban, a sziklák közt, igen, őt is (...), s most mint varjú a téli fán, gubbasztok a székemen, itthon, / mert nincs sivatag, sem negyven év, sem szabadulás: mi vagyunk, mi magunk Egyiptom.”